ALTERNATOR
Misliti znanost.

Intimni svetovi v ogledalu zgodovine: o raziskovanju družinske zgodovine

22. 5. 2025

Številka: 09/2025

Avtorica:

- Barbara Vodopivec

Foto: Arne Hodalič

»Jao, brskati po tuđim životima, svaka čast,« je med občudovanjem in nejevero v mešanici slovenščine in bosanščine mrmral 87-letni gospod Zoran, ko sem pred več kot dvema letoma v Sarajevu pregledovala dokumente iz življenja njegovih staršev, starih staršev in drugih sorodnikov. Medtem ko so se mi pod rokami prašili stari matični listi, spričevala, pisma, fotografije, različne izkaznice in dopisi, so v raziskovanju dediščine njegove družine minevale ure. Takrat sem se, in to ne prvič, tudi sama morala spomniti, zakaj. Zakaj raziskujem družino, s katero nisem sorodstveno povezana? Kaj me kot zgodovinarko motivira za takšno delo?

Pobudo za raziskavo (https://uifs.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/dediscina-rodbine-oblak-dobovisek-konte) je dala ena od sorodstveno povezanih družin Oblak, Dobovišek in Konte, ki se je, seznanjena zgolj z nekaj drobci iz družinskega spomina, kot je bilo sojenje Zoranovega deda, sodnika v Bosni in Hercegovini Augustina Oblaka (1867–1935), pripadnikom Mlade Bosne leta 1915, spraševala, kam so izginila prizadevanja in napori generacij, da so danes ostali zgolj razpršeni in nepovezani posamezniki. Od raziskave si je obetala poglobitev razumevanja svoje preteklosti in sedanjosti ter s tem vzpostavitev podlage za načrtovanje prihodnosti. Zgodovinopisje pa je v prepletu historiografskih metod in biografskega raziskovanja zasnovalo raziskavo družinske zgodovine kot priložnost za oblikovanje portreta določenega časa in prostora. Kako torej intimni svetovi posameznikov odsevajo v ogledalu zgodovine?

Risanje portreta časa in prostora na podlagi raziskovanja zgodovine konkretnih družin lahko ponudi okvir za razumevanje življenja prenekatere sorodstveno povezane skupnosti, ki je v preteklih stopetdesetih letih živela na ozemlju nekdanjih Avstro-Ogrske in Jugoslavije ter v sosednjih regijah. To je predstavljalo dodaten motiv za raziskavo, ki si je kot cilj zadala obogatitev večplastnega razumevanja določenih poglavij (https://zalozba.zrc-sazu.si/p/1753) zgodovine preteklega poldrugega stoletja na preseku med intimnimi usodami in širšim družbenozgodovinskim razvojem. Z namenom obvladovanja tega izziva, na podlagi pregleda stanja raziskav (https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands/article/view/11071) in z ambicijo, da bi družinska zgodovina Oblakovih, Doboviškovih in Kontejevih predstavljala emblematičen primer tovrstnega raziskovanja, je bil zastavljen sistematičen metodološki okvir. Poimenovali smo ga družbeni potencial družin. Njegov namen je bila opredelitev prispevka družin k razvoju družbe na različnih področjih, od kulture, gospodarstva in politike do

literature, umetnosti in oblikovanja vrednot ter načina življenja, ki je nastajal (in izginjal) skozi več generacij. Opredeljujemo ga z vrsto dejavnikov na ravni družin ali posameznikov, ki jih je mogoče razbirati v rekonstruiranih življenjskih zgodovinah in biografijah posameznic in posameznikov; nekateri dejavniki so ta potencial krepili, kot na primer pionirski oz. opazni dosežki, drugi slabili, kot so na primer zaporne kazni. Takšen sistematičen pristop tako ne ponuja le strukturirane pripovedi, ki pomeni več kot zgolj družinsko kroniko; potomcem družin lahko pomaga pokazati, da se napori in prizadevanja njihovih prednikov niso izgubili, temveč da so ostali zapisani v spominu in arhivskem gradivu ter morda celo v genih, kar lahko pokažejo raziskave drugih ved, zlasti psihologije (https://doi.org/10.2478/jnmlp-2021-0003) . Shema opredelitve družbenega potenciala družin je dovolj odprta, da ji je možno vidike dodajati ali odvzemati, s čimer lahko predstavlja metodološko oporo za raziskovanje katerekoli družinske zgodovine v izbranem družbenozgodovinskem okviru.

Družbeni potencial družin v prvi vrsti krepijo pionirski ali prebojni dosežki, ki krepijo identiteto družin. Augustin Oblak (https://doi.org/10.32874/SHS.2023-03) je bil na primer med prvimi uradniki avstro-ogrske monarhije v Bosni in Hercegovini in s tem del upravne, pravne, gospodarske, kulturne in družbene transformacije regije. Njegove hčerke Marinka, Anči in Neda Oblak so bile med prvimi ženskami, ki so na začetku 20. stoletja maturirale na realni gimnaziji v Banjaluki. Marinka je kasneje postala prva smučarka v Bosni in Hercegovini. Zgradbam Narodne in univerzitetne knjižnice, Moderne galerije, Gimnazije Bežigrad v Ljubljani in hotela Jugoslovanski kralj v Rogaški Slatini ni skupno le to, da so dela znamenitih arhitektov Jožeta Plečnika, Edvarda Ravnikarja, Emila Navinška in Vinka Glanza. Povezuje jih tudi dejstvo, da je statične izračune zanje pripravljala in pregledovala gradbena inženirka Sonja Lapajne Oblak (https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/sonja_lapajne_oblak_0_0.pdf) (1906–1995), ki je leta 1932 diplomirala iz gradbeništva na takratni Tehniški fakulteti v Ljubljani in s tem postala prva diplomirana gradbenica in urbanistka v Sloveniji. Njena svakinja Neda Dobovišek, roj. Oblak (https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/neda_dobovisek.pdf) (1909–1992), je na isti fakulteti le tri leta kasneje postala prva diplomirana kulturno-geodetska inženirka, medtem ko velja Nedina snaha Breda Dobovišek, roj. Balentin (https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/breda_dobovisek_l.pdf) (1941) za uveljavljeno oblikovalko, pedagoginjo in krajinsko arhitektko, ki se je zlasti z zunanjimi ureditvami stanovanjskih sosesk uveljavila doma in v tujini. Častnik jugoslovanske kraljeve vojske, interniranec, vojni veteran, politični zapornik in profesor Ivan Konte (1910–2008) je bil po vojni pionir vzpostavljanja radarske službe in uvedbe avdiovizualne metode učenja tujih jezikov pri nas. Je tudi edini član družine, ki je že obravnavan v samostojni monografiji (https://pomorskimuzej.si/sl/knjige/med-valovi-in-oblaki) .

Element krepitve družbenega potenciala družin predstavljajo tudi sorodstvene povezave in sodelovanje med družinami. Vrhniška družina Oblak (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/135288323) je bila povezana z močnimi družinami Jelovšek, Lenassi, Erlach ter Dolenc in Potočnik iz Škofje Loke; te povezave so mlademu, nadarjenemu Augustinu pomagale, da se je šolal v Ljubljani in na Dunaju. Z družinami so sorodstveno povezani tudi župan Dolenjega Logatca (https://zalozba.zrc-sazu.si/p/1177) Gabriel Oblak (https://www.yumpu.com/cs/document/view/65236220/gabriel-oblak) (1895–1961), krščanski socialist, pravnik, sociolog in pedagog dr. Andrej Gosar (https://www.mohorjeva.org/wp-content/uploads/2020/01/15969_MP_Gosar.pdf) (1887–1970), inženir gradbeništva in politik dr. Črtomir Nagode (1909–1947) ter statični inženir in profesor Svetko Lapajne (1911–2007); tega je po upokojitvi na mestu profesorja zamenjal sorodnik, arhitekt dr. Borut Dobovišek (1937), sicer soprog Brede Dobovišek.

Krepitev družbenega potenciala družin je mogoče opazovati na področju poklicnih dosežkov. Montanist, vpliven član medvojnega komunističnega gibanja in zapornik na Golem otoku Vili Konte (1908–1951) je bil na primer tudi direktor rudnika Raša in direktor glavne direkcije za premog Ministrstva za rudarstvo FLRJ, njegov sin Boris Marko Konte pa je bil viceguverner Narodne banke Jugoslavije.

Tudi v umetnosti (https://ojs.zrc-sazu.si/ahas/article/view/14135) in športu je mogoče ocenjevati krepitev družbenega potenciala družin. Slikar Nikolaj Pirnat je na osvobojenem ozemlju v času druge svetovne vojne izdelal portret Damaza Oblaka. Umetnica Mara Kralj je v zaporu v Ribnici narisala portret Ive Konte, roj. Peterlin. Na Prulah stoji spomenik padlim v NOB arhitekta Bora Rotovnika in kiparja Boštjana Putriha, na katerem je vklesano tudi ime sodnika Vitala Oblaka, ki je zaradi bolezni umrl v koncentracijskem taborišču Dachau. Breda Konte, roj. Dobovišek, je izdala tri knjige poezij in dve od njih tudi ilustrirala. Sonja Lapajne Oblak je narisala načrte za družinsko grobnico na pokopališču v Štepanji vasi v Ljubljani in se pri tem zgledovala po Plečnikovem NUK-u; strop grobnice je obložila s hrastom iz babičinih gozdov pri Kamniku. Šport je bil vseskozi močno prisoten v življenju družinskih članov, in to še iz časov, ko so telovadili pri Sokolu ali Orlu.

V obravnavanih treh družinah izstopata aktivizem in uporniško delovanje, povezano z OF in s komunističnim gibanjem, ki ga je z vidika idealizma in pokončne drže posameznikov mogoče opredeliti kot element krepitve družbenega potenciala, zaradi vrste zapornih kazni in internacij, ki so bile posledica tega delovanja, pa tudi kot dejavnik, ki je družbeni potencial družin slabil. Vili Konte je bil zaprt v Ljubljani, Beogradu, Požarevcu, Sremski Mitrovici, Zagrebu in na koncu na Golem otoku. Ivan Konte je bil poslan v taborišči Gonars in Padova, kjer sta bila internirana tudi Damaz Oblak in Alfonz Dobovišek. Alfonz je bil nato najprej zaprt v Begunjah, potem pa poslan v koncentracijsko taborišče Dachau. Tu je bil zaprt tudi Vital Oblak, njegovo ženo Sonjo pa so najprej zaprli Italijani, nato pa so jo Nemci poslali v koncentracijsko taborišče Ravensbrück, kjer je bila sočasno internirana tudi njena svakinja Neda Oblak. Med drugo svetovno vojno je bila zaprta Iva Konte, njen mož Ivan pa je po vojni kot pripadnik Informbiroja prestajal zaporno kazen.

K izgubi družbenega potenciala družin so prispevale tragedije v zasebni sferi življenja. Nekaj članov družin si je vzelo življenje, družinska zgodovina beleži tudi smrti in izginotja otrok ter znane prekinitve nosečnosti. Nekateri člani družin so zgodaj osiroteli, bili posvojeni ali rojeni zunaj zakona in so se morali zato že v rosnih letih soočiti s travmatičnimi doživetji. Dejavniki, ki slabijo družbeni potencial družin, kot so represivni posegi v človekove pravice in tragedije v zasebnem življenju, lahko v nadaljnjih raziskavah služijo kot osnova za študijo na podlagi teorije medgeneracijskega prenosa travme

(https://doi.org/10.1080/08322473.2017.1303862) skozi generacije.

V shemo družbenega potenciala družin smo umestili tudi določene lokacije. Tiste, ki so povezane z dogodki, kot so rojstva, poroke, izobraževanje, poklicni uspehi, ustalitev določene družine, počitnice in podobno, smo poimenovali kraji življenja. Med njimi so tudi za družinski spomin ikonične lokacije, ki zaznamujejo več rodov. Kraje, povezane z dogodki, kot so smrti, bolezni, ločitve, vojno trpljenje, taborišča, zapori in podobno, smo poimenovali kraji trpljenja. V treh obravnavanih družinah izstopajo lokacije zaporov in taborišč, ki so jih različni represivni režimi vzpostavili na ozemlju Srednje Evrope in Balkana.

Dejavnik, ki ga lahko v shemo družbenega potenciala umestimo kot element slabitve družine in ki sodi med tiste dejavnike, ki so specifični glede na obravnavano družino in čas, je fenomen, ki smo ga poimenovali povojni molk. Pogovore s sorodniki so namreč pogosto zaznamovali skromno poznavanje določenih poglavij njihove preteklosti in priznanja, da se v družini o določenih temah niso pogovarjali, da se o njih niso niti spraševali, vsaj ne na glas, in da družinska zgodovina ni bila predmet zanimanja. »V družini o družinski zgodovini ni bilo govora,« je poudaril sorodnik Jan Mihevc iz Logatca. Na tej podlagi je bilo mogoče opredeliti tri različne izvore tega fenomena, čeprav se pojavne oblike pogosto prepletajo. Prvi je molk, ki izhaja iz globokega in surovega eksistencialnega strahu, vezanega na konkretne travmatične izkušnje posameznika. Drugi je molk, povezan s strahom oz. slutnjo slabe izkušnje v primeru dejanskega ali pripisanega nasprotovanja režimu. Ti dve vrsti molka sta bili v prvi vrsti namenjeni zaščiti bližnjih. Tretji izvor molka pa je zanikanje kot strategija preživetja, ki so jo, kot so pokazala pričevanja, dolgo gojili tudi potomci družin, rojeni v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Molk je bil tudi navdih za naslov nastajajoče monografije o družinski zgodovini *Slišati tišino: družine Oblak, Dobovišek in Konte v družbenozgodovinskem ogledalu 19. in 20. stoletja*.

Naposled velja izpostaviti, da družinski potencial gradijo tudi zgodbe, ki jih ni mogoče preveriti na ravni arhivskega gradiva, a živijo v družinskem spominu, hkrati pa osebnostim dodajajo nekaj več barve in živosti. Augustin Oblak in Pavla Deisinger sta bila po mamini strani bratranec in sestrična, kar je dejstvo, a družinski spomin pripoveduje, da je bila Pavla živahno dekle. Ko je zanosila, naj bi družina dosegla, da je nezakonskega otroka oddala v posvojitev v Trst, njo pa naj bi namenoma poročili z zanesljivim Augustinom. Ni izključeno, da je družini Augustinov in Pavlin odhod v daljno Bosno in Hercegovino zaradi takšnega škandala zelo ustrezal.

Pod črto lahko sklenemo, da so družine, ki so ob koncu 19. in v 20. stoletju živele na ozemljih Srednje in Jugovzhodne Evrope, v zgolj stopetdesetih letih zamenjale celo vrsto državnih okvirov, od Avstro-Ogrske do socialistične Jugoslavije, in se ob tem soočile tudi z menjavami družbeno-političnih sistemov. Usode družin Oblak, Dobovišek in Konte so povezane z velikimi zgodovinskimi prelomnicami, ki jih predstavljajo prva in druga svetovna vojna, razpad večnacionalnih držav, Jugoslovanska vojna, gospodarska nihanja in migracije, ki so jih povzročali različni, tudi intimni vzroki in represivni državni mehanizmi. Prav tako so na življenja družin pomembno vplivali družbeni procesi, povezani z vzponom in razvojem meščanstva, pomenom vzgoje in izobrazbe pri tem, modernizacijo podeželja, razmahom industrije, razvojem prometne infrastrukture in s tem povezanimi večjo mobilnostjo, razvojem turizma, športa in rekreacije ter novih tokov v umetnosti in literaturi, ki so spodbujali spremembe življenjskega sloga. Nenazadnje lahko na primeru družin opazujemo gibanja za emancipacijo posameznih narodov, za pravice delavcev, študentov in za enakopravnost žensk. Že omenjene inženirke so na primer pomembno prispevale k arhitekturni, urbanistični in infrastrukturni podobi slovenskega prostora. Augustinova babica, mama in teta z Vrhnike so ovdovele že v mladih letih, a so, sicer ob izpričani podpori širše družine, samostojno in uspešno gospodarile na posestvih ter jih pripeljale skozi zahtevne čase, dokler jih niso prevzeli polnoletni dediči. Ta poudarek umešča zgodbo Oblakovih v širšo sliko položaja in načina preživetja kmečkega prebivalstva na Slovenskem v 19. stoletju ter opozarja na pomen do nedavnega domala v celoti zamolčane vloge žensk na podeželju.

Četudi prikazi in interpretacije družinskih zgodovin ne morejo in ne smejo biti črno-beli in četudi mora biti vsaka družina obravnavana v njej lastnem okviru, lahko potrdimo, da razumevanje družbenega potenciala družin predstavlja trdno metodološko oporo za opredelitev prispevka družin k razvoju določenega časa in prostora. Predstavlja lahko tudi sistematično in primerljivo urejeno podlago za nadaljnje raziskave pomena in omejitev raziskovanja družinske zgodovine.